

Research article

Investigating the Role of Geography Education in Natural Resource Management

بررسی نقش آموزش جغرافیا در مدیریت منابع طبیعی

Ziaulhaq Amiri

Assistant professor, Faculty of Social Sciences, Department of Geography, Kabul Education University, Kabul, Afghanistan

ضیاالحق امیری

عضو کادر علمی دیپارتمنت جغرافیا، پوهنچی علوم اجتماعی، پوهنتون تعلیم و تربیه کابل

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Keywords:

Education, Geography and Natural Resources

کلید واژه ها: آموزش، جغرافیا و منابع طبیعی

Article History:

Received: 01-05-2023

Accepted: 26-12-2023

Published: 27-01-2024

Cite this Article:

Amiri, Z. (2024). Investigating the Role of Geography Education in Natural Resource Management: بررسی نقش آموزش جغرافیا در مدیریت منابع طبیعی. *Sprin Multidisciplinary Journal in Pashto, Persian & English*, 2(01), 12-15. <https://doi.org/10.55559/smjppe.v2i01.235>

Geography education plays a pivotal role in natural resource management by fostering an understanding of optimal conservation practices. Through comprehensive examination of regional environments and geography, we can gauge the impact of human activities on natural resources and propose sustainable solutions. By increasing environmental awareness, geography education elucidates the repercussions of activities such as deforestation, pollution, biodiversity loss, and climate change. This heightened awareness empowers us to refine policies and management practices, ensuring the judicious utilization and preservation of natural resources. This article underscores the paramount importance of geography education in natural resource preservation. Employing an applied and descriptive approach, the research methodology involves library studies. The findings highlight that geography education establishes vital links between individuals and their environment, facilitating informed resource management decisions. By analyzing regional geography and its influence on natural resources, optimal preservation strategies emerge. For instance, studying precipitation patterns enables efficient water management and drought mitigation. Ultimately, geography education equips us with the knowledge and tools to identify effective resource preservation methods, fostering sustainable utilization practices through enhanced environmental comprehension and spatial awareness.

چکیده

آموزش جغرافیا نقش مهمی در مدیریت منابع طبیعی دارد. جغرافیا به ما کمک می‌کند تا بهترین راهکارها برای مدیریت و حفظ منابع طبیعی را درک کنیم. با بررسی و فهم محیط زیست و جغرافیای منطقه، می‌توانیم اثرات فعالیت‌های انسانی بر منابع طبیعی را بسنجیم و راه‌حل‌های مستدام برای حفظ آن‌ها پیشنهاد دهیم. آموزش جغرافیا باعث افزایش آگاهی افراد درباره مسایل محیط زیست می‌شود. این آگاهی ما را قادر می‌سازد تا اثرات فعالیت‌های انسانی مانند تخریب جنگل‌ها، آلودگی هوا و آب، کاهش تنوع زیستی و تغییرات اقلیمی را درک کنیم. با درک این اثرات، ما می‌توانیم بهبودهای لازم را در سیاست‌ها و روش‌های مدیریتی اعمال کنیم تا منابع طبیعی را بهینه استفاده کنیم و حفظ کنیم. مهمترین هدف هدایت‌کننده این مقاله؛ شناخت نقش آموزش جغرافیا در حفظ منابع طبیعی می‌باشد. این پژوهش از نگاه ماهیت کاربردی و به لحاظ روش توصیفی است. شیوه‌ی اجرایی آن به شکل مطالعه‌ی کتابخانه‌ی می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که، آموزش جغرافیا به ما ارتباطاتی را با محیط زیست و منابع طبیعی برقرار می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که، با بررسی جغرافیایی مناطق مختلف و تأثیر آن‌ها بر منابع طبیعی، بهترین راهکارها را برای حفظ و مدیریت منابع طبیعی می‌توان پیدا کرد. با بررسی الگوهای بارش و توزیع آب در یک منطقه، می‌توانیم بهینه‌سازی استفاده از آب و کنترل خشک‌سالی را برنامه‌ریزی کنیم. یافته‌ها حاکی بر این است که، آموزش جغرافیا به ما امکان می‌دهد تا بهترین روش‌ها و راهکارهای مدیریتی را برای حفظ منابع طبیعی شناسایی کنیم. با درک عمیق‌تر محیط زیست و ارتباطات مکانی، می‌توانیم به مسایل مربوط به حفظ منابع طبیعی بیشتر توجه کنیم و تصمیم‌گیری‌های بهتری در جهت حفظ و استفاده پایدار از این منابع انجام دهیم.

*Corresponding Author:

Email: ziaamiri@keu.edu.af (Z. Amiri)

<https://doi.org/10.55559/smjppe.v2i01.235>

© 2024 The Authors. Published by Sprin Publisher, India. This is an open access article published under the CC-BY license

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

مقدمه

یکدیگر با توجه به رابطه علت و معلولی - تحلیل روابط فضایی پدیده های طبیعی و انسانی با یکدیگر روابط متقابل انسان، فن، تکنولوژی و مدیریت محیط - تحلیل رفتار انسان تحت تاثیر محیط جغرافیایی، شاحات ظرفیت ها و توانمندی های محیطی در ارتباط با کار کرد های انسانی و بازساخت مکانی و مدیریت درست از آن سوی انسان در ارتباط با ساختار اجتماعی و اقتصادی - انسانی، فن، فناوری و مدیریت محیط. (معافی، ۱۳۹۸، ص. 5).

طاهری و همکاران بدین باور است که بهترین پایگاه های دفاع از محیط زیست و منابع طبیعی در فکر انسان ساخته می شود آموزش جغرافیا بخش اساسی این پایگاه دفاعی است. که برای حفظ از منابع طبیعی، محیط زیست و سیاره زمین میتوان بسیار موثر و کارای باشد. طاهری و همکاران در نتیجه تحقیقات در امریکا دریافتند که در سال ۱۳۹۰ هـ ش تصویب قانون و سند آموزش محیط زیست را به هدف گسترش فرصت هایی برای آموزش جغرافیا و محیط زیست در طول دوره تحصیلی و همچنان آموزش بزرگسالان که شامل اقدامات چون اجرای برنامه های آموزشی برای معلمان حمایت های برای نوآوری ها در فعالیت ها و دانش آموزان برتر در زمینه آموزش جغرافیا و حفظ منابع طبیعی طراحی سایت آموزشی و سرگرمی، بازی ها و امتحان های جذاب با موضوعات محیط زیستی برای دانش آموزان در درجات مختلف به وجود آورده اند (احمدزی، 1387، ص. 8).

در تحقیقات شان در رابطه آموزش محیط زیست دریافتند، یک استراتژی محیط زیست وزیر استراتژی آموزش و پرورش برای ایالت های بلوچستان و سند دارد. این استراتژی برای آگاهی و آموزش همگانی درباره حفظ منابع طبیعی و محیط زیست ایجاد شده است.

عوامل جغرافیایی از قبیل آب و هوا، سرما و گرما، خشکی و رطوبت، جنگلی یا کوهستانی بودن یا دشت و بیابانی بودن، شرایط فیزیکی محله و مسکن، آلوده گی هوا، آلوده گی صوتی و یا زیبایی و زشتی محیط زیست هر یک به نحوی از انحا حافظه و به تبع آن یادگیری محصلان را تحت تاثیر قرار می دهند.

منظور از محیط جغرافیایی مجموعه عوامل و شرایط جغرافیایی است که با تأثیرات متقابل بر یکدیگر کلیت محیط طبیعی یک مکان جغرافیایی را می سازند و متناسب با موقعیت و وضعیتی که در مکان جغرافیایی مورد استقرار خود قرار می گیرند و تأثیراتی که بر دیگر عوامل می گذارند و یا از آنها متأثر می شوند، به نحوی بالای یادگیری محصلان نقش دارند. محیط طبیعی و فعالیت های آن با انگیزه وابستگی نزدیک دارد. هرچه محیط فعال از نظر درجه حرارت، رطوبت، وزش باد، تابش نور خورشید و بارش مطلوب تر باشد و با نیازهای بدنی و روانی محصلان سازگاری بیشتری داشته باشد هوشمندی و انگیزه بهتری را برای یادگیری و کارآمدی آنان فراهم می آورد. البته عوامل مزاحم موجب تفرقه حواس می شوند و در نتیجه آسیب های جبران ناپذیری را در زمینه ی یادگیری پدید می آورد، ولی فرد بخاطر انجام فعالیت زیاد ممکن است کوشش بیشتری به خرج دهد و از اختلال در کار آمدی جلوگیری کند (حسن یار، 1390، ص. 87).

منابع طبیعی

منابع طبیعی منابعی هستند که انسان ها آنها را به وجود نیاورده اند. این منابع شامل تمام خواص ارزشمند از قبیل خواص مقناطیسی، گرانشی، الکتریکی، نیروها و... می شود. این منابع در کره زمین شامل نور خورشید، اتمسفر، آب، خشکی (شامل همه مواد معدنی) و تمام پوشش گیاهی، محصولات کشاورزی و زندگی جانوری که به صورت طبیعی در آن وجود داشته یا دارد، می شود (صافی، 1399، ص. 67).

منابع طبیعی، از جمله آب، خاک، جنگل ها، منابع آب و هوا، معادن و منابع انرژی، بخش بسیار مهمی از زندگی بشر هستند. این منابع، به طور مستقیم یا غیرمستقیم، نقش حیاتی در تأمین نیازهای ما از جمله غذا، آب، انرژی و محیط زیست سالم دارند. با افزایش جمعیت و توسعه صنعتی و شهرنشینی، استفاده بیشتر و نادرست از منابع طبیعی منجر به تخریب و استنزاف آنها شده است. حفظ منابع طبیعی امری ضروری است تا به نسل های آینده امکان استفاده از این منابع را فراهم کنیم و برای حفظ تعادل زیستی و حفظ سلامت محیط زیست اقدام کنیم. در این راستا، آموزش جغرافیا نقش بسیار مهمی در حفظ منابع طبیعی دارد.

بیان مسأله

آموزش جغرافیا با فراهم کردن درک روابط انسان و محیط و تأثیرات متقابل این دو بر یکدیگر و نوع بهره برداری انسان از زمین مورد توجه قرار گرفته، و راه های حفظ و نگهداری از منابع و بهره برداری صحیح از آنها را معرفی می کند. مسأله این است که بدون آگاهی و آموزش مناسب در زمینه جغرافیا و مدیریت منابع طبیعی، قادر به شناسایی و درک اثرات نامطلوب فعالیت های انسانی بر منابع طبیعی نخواهیم بود.

اهمیت و ضرورت تحقیق

آموزش جغرافیا و مدیریت منابع طبیعی اهمیت فزاینده در حفظ محیط زیست، توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی انسان ها دارد. با داشتن دانش و آگاهی در این زمینه، ما می توانیم بهبودهای لازم را در روش ها و سیاست های مدیریت منابع طبیعی اعمال کرده و به محیط زیست سالم و پایداری دست یابیم. این مقاله می تواند کمک کند به ادبیات موضوع جغرافیای فیزیکی و اداره ملی حفاظت محیط زیست می تواند از نتایج بدست آمده ی این مقاله استفاده نماید. مطالعه ی این موضوع هم از نگاه افزودن بر موضوعات جغرافیایی و هم از حیث کاربردی مهم و ضروری است.

روش شناسی

این پژوهش از لحاظ ماهیت و هدف کاربردی و به لحاظ روش شناسی توصیفی - تحلیلی می باشد. شیوه ی اجرایی آن به شکل مطالعه ی کتابخانه ای می باشد. روش گردآوری اطلاعات و آمار، از طریق مطالعات کتابخانه ای و اسنادی صورت گرفته است. مسایل اخلاقی پژوهش کاملاً رعایت شده، از منابع و مآخذ که استفاده صورت گرفته است، ذکر نام و مشخصات نویسنده آن منبع تذکر رفته است.

ادبیات و مبانی نظری

جغرافیا به عنوان یکی از قدیمی ترین علوم دانش گرانمایه ای است که ریشه در اولین هسته کانون بشری دارد از طرف دانش جغرافیا به عنوان یک علم قدیمی در تاریخ علم مطرح بوده است. از این رو آموزش جغرافیا یکی از موضوعات مهم درسی بوده در طول زمان حال و گذشته بوده. اراتوستن (۲۷۶-۱۹۴ پیش از میلاد) اولین کسی بود که کلمه جغرافیا را به کار گرفت که چنین تعریف کرده است «مطالعه زمین به عنوان جایگاه انسان» که امروزه جغرافی دانان تعاریف مختلفی از جغرافیا ارائه داده است. که می توان با کمی تفاوت این تعاریف را دسته بندی کرد (عظیمی، 1391، ص. 12). «جغرافیا به منزله علم مطالعه روابط متقابل انسان و طبیعت» (معافی، 1398، ص. 17).

مطالعه پراکندگی پدیده های طبیعی و انسانی - شناخت مکان ها و علل تفاوت و شباهت های مکانی - روابط متقابل انسان و محیط و واکنش متقابل آن ها بر

شدن سیلاب‌ها و شسته شدن خاک، بر شدن سریع مخازن سدها از رسوبات آبرفتی، افت سطح آب‌های زیرزمینی، نابودی خاک‌های حاصل‌خیز، تغییرات نامطلوب آب و هوایی، کاهش فراورده‌های جنگلی و مرتعی، برهم خوردن تعادل اکوسیستم، به مخاطره افتادن روند طبیعی محیط زیست و حیات وحش، و گسترش بیابان‌ها و کویرها ظاهر می‌شود (حسینی، 1393، ص. 73).

محافظت از منابع

سازمان ملل در سال ۱۹۸۲ منشوری تحت عنوان "منشور جهانی طبیعت" یا "World Charter for Nature" منتشر کرد، که نیاز به حفاظت از طبیعت از استهلاک بیشتر ناشی از فعالیت انسان را تشخیص می‌دهد. این منشور اظهار داشت که برای محافظت از طبیعت باید در تمام سطوح اجتماعی، از بین‌المللی گرفته تا فردی، اقدام‌های لازم انجام شود. این برنامه لزوم استفاده پایدار از منابع طبیعی را تشریح می‌کند و نشان می‌دهد که حمایت از منابع باید در سیستم‌های قانون ملی و بین‌المللی لحاظ شود. در ایران، وظیفه حفظ و نگهداری و توسعه عوامل منابع طبیعی بر عهده سازمانی تحت نظارت وزارت جهاد کشاورزی است، که اکنون سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور نام دارد (اداره ملی محیط زیست، 1393، ص. 10).

مدیریت منابع طبیعی

مدیریت منابع طبیعی رشته‌ای است در مدیریت منابع طبیعی مانند زمین، آب، خاک، گیاهان و حیوانات - با تمرکز ویژه بر چگونگی تأثیر مدیریت بر کیفیت زندگی نسل حاضر و آینده. از این رو، هدف توسعه پایدار استفاده از منابع برای تأمین نسل حاضر و نسل‌های آینده می‌باشد. رشته‌های شیلات، جنگلداری و حیات‌وحش نمونه‌هایی از زیرشاخه‌های بزرگ مدیریت منابع طبیعی هستند (محمدی، 1398، ص. 45).

مدیریت منابع طبیعی شامل تشخیص این است که چه کسی حق استفاده از منابع را دارد و چه کسی حق استفاده از آن را ندارد تا مرزهای منابع تعیین گردد. منابع ممکن است توسط کاربران بر اساس قوانین حاکم محلی مدیریت شوند که چه زمان و به چه مقدار و طریقی می‌توان از منبع استفاده کرد یا اینکه منابع ممکن است توسط یک سازمان دولتی یا سایر مقامات مرکزی مدیریت شوند (حسن یار، 1390، ص. 5).

یافته‌های تحقیق

بررسی یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که: آموزش جغرافیا به مردم کمک می‌کند تا ارتباط بهتری با محیط زیست برقرار کنند و برای حفظ منابع طبیعی تلاش کنند. آگاهی از ارتباطات مکانی و توزیع جغرافیایی منابع طبیعی، بشر را قادر می‌سازد تا بهترین راهکارهای مدیریت و حفظ این منابع را در نظر بگیرند.

یافته‌ها حاکی بر این است که، آموزش جغرافیا، می‌تواند به توسعه پایدار کمک کند، مدیریت صحیح آنها و توسعه‌ی صنایع مرتبط با انرژی پاک و تکنالوجی‌های سبز، می‌تواند بهبودهای اقتصادی و اجتماعی را به همراه داشته باشد. **بررسی یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که، آموزش جغرافیا با آرایه‌ی دانش در مورد الگوهای اقلیمی و تأثیرات فعالیت‌های انسانی بر آن‌ها، می‌تواند به مقابله با تغییرات اقلیمی کمک کند.** آگاهی از تغییرات اقلیمی و اثرات آن‌ها، ما را قادر می‌سازد راهکارهای مناسبی برای کاهش این تغییرات آرایه دهیم و به تطبیق با آن‌ها بپردازیم. آگاهی از اکوسیستم‌ها، گونه‌های مختلف حیاتی و روابط مکانی آن‌ها، به ما امکان می‌دهد راهکارهای مناسبی برای حفظ تنوع زیستی آرایه دهیم و از تخریب آن جلوگیری کنیم.

می‌توان منابع طبیعی را به روش‌های دیگری طبقه‌بندی کرد. منابع طبیعی مواد ترکیباتی هستند که می‌توان آنها را در طبیعت یافت. هر محصول ساخت انسان از منابع طبیعی ساخته می‌شود. یک منبع طبیعی می‌تواند به صورت مجزا وجود داشته باشد مانند هوا، آب تازه یا هر نوع ارگانیک زنده ای مانند ماهی، یا در حالت‌هایی وجود داشته باشد که جهت استفاده نیاز به فراوری باشد مانند سنگ‌های معدنی فلزات، فلزات کمیاب زمین، نفت خام و اکثر گونه‌های انرژی (رویان، 1393، ص. 70).

دسته‌بندی منابع طبیعی

راه‌های مختلفی برای طبقه‌بندی منابع طبیعی وجود دارد که شامل: منبع پیدایش، مرحله توسعه و قابلیت تجدیدپذیری آنها می‌شود. بسیاری از منابع طبیعی را می‌توان به دو دسته زیر تقسیم کرد:

منابع تجدید پذیر — منابع تجدید پذیر منابعی هستند که به صورت طبیعی دوباره پر می‌شوند. برخی از این منابع مانند نور خورشید، هوا، باد و آب به صورت پیوسته در دسترس بوده و چندان تحت تأثیر مصرف انسان قرار نمی‌گیرند. با این حال بسیاری از منابع تجدیدپذیر نرخ جایگزینی بالایی نداشته و در صورت استفاده بیش از حد در معرض کاهش قرار می‌گیرند. این منابع نسبت به منابع تجدیدناپذیر با سرعت بالایی جایگزین می‌شوند.

منابع تجدید ناپذیر — منابع تجدیدناپذیر با سرعت جایگزینی خیلی کمی داشته یا اینکه به صورت طبیعی در طبیعت شکل نمی‌گیرند. منابع تجدید ناپذیر شامل موادی است که در صورت اتمام، قابل جبران نیستند یا زمان لازم برای تجدیدشان به قدری طولانی است که عملاً تجدیدپذیر محسوب نمی‌شوند (رویان، 1393، ص. 70).

استخراج منابع شامل هر فعالیتی است که منابع را از طبیعت بیرون می‌کشد. میزان این استفاده می‌تواند از مقدارهای برداشت سنتی جوامع قبل از انقلاب صنعتی تا صنعت جهانی باشد. صنایع استخراجی در کنار کشاورزی پایه و اساس بخش اولیه اقتصاد هستند. استخراج، منابع اولیه تولید می‌کند و سپس این منابع اولیه برای افزایش بیشتر ارزش فراوری می‌شوند. شکار، استخراج معدن، حفاری نفت و گاز و جنگل داری مثال‌هایی از صنایع استخراجی هستند (پاپلی یزدی، 1375، ص. 85).

منابع طبیعی می‌توانند ثروت کشورها را به صورت چشمگیری افزایش دهند، با این حال، ورود ناگهانی پول ناشی از رونق منابع می‌تواند مشکلات اجتماعی از جمله تورم به صنایع دیگر ("بیماری هلندی") و فساد ایجاد کند، که منجر به نابرابری و عقب ماندگی می‌شود، این مسئله به عنوان "تقرین منابع" شناخته می‌شود (نژاد، 1392، ص. 98).

صنایع استخراجی در کشورهای کمتر توسعه یافته یک فعالیت رو به رشد بزرگ است اما ثروت تولید شده معمولاً منجر به توسعه پایدار و رشد فراگیر نمی‌شود. افراد غالباً مشاغل صنعت استخراجی را متهم به افزایش کوتاه‌مدت ارزش می‌کنند، چرا که کشورهای کمتر توسعه یافته در برابر شرکت‌های قدرتمند آسیب‌پذیر هستند (حسینی، 1393، ص. 72).

کاهش منابع

امروزه منابع طبیعی تجدیدپذیر، نقش مهمی را در ابعاد مختلف زندگی بشر (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی) ایفا می‌کنند. در اغلب کشورهای در حال توسعه بر اثر تبدیل عرصه، گسترش روزافزون شهرها، توسعه غیراصولی صنعت، رشد فزاینده جمعیت، و فقدان برنامه‌ریزی مناسب برای نگهداری از منابع طبیعی، سطح این عرصه‌ها کاهش یافته و در خطر نابودی قرار گرفته‌است. خسارات ناشی از این تخریب به شکل‌های گوناگون از قبیل جاری

نتیجه گیری

بنا به یافته‌های حقیق، آموزش جغرافیا و دانش در باره مدیریت منابع طبیعی می‌تواند تأثیر مثبتی بر حفظ منابع طبیعی، توسعه پایدار، مقابله با تغییرات اقلیمی و حفظ تنوع زیستی داشته باشد. آگاهی از تنوع زیستی و منابع طبیعی، می‌تواند در حفظ تنوع زیستی و جلوگیری از تخریب آن نقش موثری ایفا کند. آموزش جغرافیا با آرایه دانش و آگاهی لازم، ما را قادر می‌سازد تا بهبودهای لازم در روش‌های بهره‌برداری از منابع طبیعی اعمال کنیم. این به معنای حفظ و بهره‌برداری پایدار از آب، خاک، جنگل‌ها، منابع آب و هوا، معادن و منابع انرژی است. با استفاده هوشمندانه و مدیریت صحیح این منابع، می‌توانیم از خرابی و استنزاف آن‌ها جلوگیری کرده و محیط زیست را حفظ کنیم.

منابع طبیعی نقش حیاتی در حفظ تنوع زیستی دارند. با حفظ اکوسیستم‌های طبیعی، ما می‌توانیم گونه‌های مختلف حیاتی را در طبیعت حفظ کنیم. فعالیت‌های انسانی، از جمله استفاده نادرست از منابع طبیعی و آلودگی محیط زیست، موجب تغییرات اقلیمی شده است. آموزش جغرافیا ما را قادر می‌سازد تا راهکارهای مناسبی برای کاهش این تغییرات پیدا کنیم. با آگاهی از منابع انرژی پاک و مدیریت مناسب انرژی، می‌توانیم به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و مقابله با تغییرات اقلیمی کمک کنیم. آموزش جغرافیا، ابزارهای لازم را برای توسعه پایدار به ما می‌دهد. حفظ منابع طبیعی و محیط زیست در حقیقت به حفظ آینده‌ی نسل‌های آینده بسته‌گی دارد. با استفاده بی‌رویه و نادرست از منابع طبیعی، ما خطر تخریب آن‌ها و بروز مشکلات جدی محیط زیستی را برای نسل‌های آینده ایجاد می‌کنیم.

منابع و ماخذ

- احمدزی، ع. ب. (1387). مجموعه دانستنی‌های محیط زیستی. کابل: نشر اداره حفاظت از محیط زیست منابع طبیعی.
- اداره ملی حفاظت محیط زیست. (1393). آموزش‌های محیط زیستی در روشنایی تعلیم اسلامی. کابل: انتشارات نامی.
- پاپلی یزدی، محمد حسین. (1375). تحقیقات جغرافیایی، مجله رشد آموزش جغرافیا، بهار 1389، شماره 2.
- حسن یار، ا. (1390). حفاظت محیط زیست در افغانستان. روزنامه هشت صبح. حسینی، م. و. (1393). مبادی محیط زیست. کابل: انتشارات نامی.
- رویان، ع. ق. (1393). حفاظت محیط زیست و منابع طبیعی. کابل: انتشارات نامی.
- صافی، م. (1399). فلسفه آموزش جغرافیا. فصلنامه طبیعت، شماره 14.
- عظیمی، م. ا. (1391). جغرافیای طبیعی افغانستان. کابل: انتشارات خراسان.
- محمدی، م. (1398). فلسفه آموزش جغرافیا. فصلنامه جغرافیا، شمار 125، زمستان
- نژاد، ع. ا. (1392). آموزش و پرورش. کابل: انتشارات امیر کبیر.